

НОВИ ДАННИ ЗА БРОНЗОВИТЕ БРАДВИ С ОТВОР ЗА ДРЪЖКА ОТ РАННАТА БРОНЗОВА ЕПОХА

Морена Стефанова

Бронзовите брадви с отвор за дръжка са от този вид паметници, които се считат за типични за металообработката през бронзовата епоха. Разпространени са в ареала от Карпатския басейн до Епир¹. Откриването на калъпи и изделия от този вид в сигурен стратиграфски контекст в селищните пластове от ранната бронзова епоха (РБЕ²) в Тел Юнаците³, Пазарджишко, Тел Караново⁴, Новозагорско, Тел Езеро⁵, Новозагорско, Тел Нова Загора⁶, Тел Веселиново⁷, Ямболско и селището Констанция⁸, Симеоновградско поставя редица въпроси: за хронологията на тези изделия; доколко те могат да бъдат диагностични за определен етап на РБЕ⁹; тяхната връзка с конкретни центрове на металообработка; функцията им в бита и тяхното депониране.

От случайна находка (Кат. № 1-7), постъпила през 1996 г. в колекцията на Националният исторически музей произхождат пет бронзови брадви с отвор за поставяне на дръжка (Кат. № 1-5; Обр. 1. 1-4; Обр. 2. 1). Брадвите принадлежат на три типа:

1. Брадви с отвор с дълга повече от 10 см остра част и заострен край със слабо извита долна част и силно скосяване на краищата на отвора. Според типологията на Черных отговаря на тип Т 2¹⁰.

2. Брадви с отвор с дълга повече от 10 см остра част и заострен и разширен край. Слабо извита долна част и силно скосяване на краищата на отвора. Издължена пета.

3. Брадви с овално сечение на острата част. Петата на отвора често е удължена и това според Черных определя мястото за

наливане на метала. Нерядко в процеса на окончателна дообработка на оръдието петата е оформена триъгълно. Горната част при този тип има характерна силна извивка. Според типологията на Черных отговаря на тип 16¹¹.

Брадвите от тип 1 са отливани в калъпи от две части, отворени от към долната страна на брадвата (вид 1 и 2 по Черных¹²). Три калъпа за брадви от този тип са открити в Тел Езеро и се отнасят към VI и IV строителни хоризонти¹³. В Тел Нова Загора подобен калъп е открит в I строителен хоризонт¹⁴. Брадвите от тип 2 и 3 се отливат в изцяло затворена двустранна форма. Стопеният метал се излива от малък отвор, вследствие на което петата при отвора е често издължена (вид 3 по Черных¹⁵). Такъв калъп е известен от находка от Побит Камък, отнасяща се към КБЕ¹⁶.

Хронологическото място на брадвите от тип 1 в Тракия се определя от стратиграфската позиция на калъпите от Тел Езеро в съответно VI и IV хоризонти и Тел Нова Загора, съответно I хоризонт. Една друга находка от този тип в горните хоризонти на Тел Караново предизвиква интерес. Открита е в депониран комплекс наред с полусферична паница и чашка тип “Св. Кирилово”¹⁷. От този тип е и брадвата от Тел Веселиново¹⁸. Принадлежността на пласта от бронзовата епоха на този обект към РБЕЗ и вече обоснована в литературата¹⁹. Уместна е и хипотезата, изказана от Лихардус – Николов за наличието на култов ров, който да е прорязал пласта от неолита²⁰. В първи хоризонт на селището от бронзовата епоха Констанция е открит

фрагмент от този тип, определен като медна брадва²¹. От посочените данни е видно, че най-рано този тип в Тракия се появява в РБЕ 2 и се разпространява масово в РБЕ 3, вероятно до самият край на етапа.

Публикувани са 10 екземпляра от брадвите от тип 3 в монографията на Черных²², без да се счита съкровището от Върбица II, което се отнася към КБЕ. Единият е отлят от мед, а другите от арсеников бронз. Само 3 оръдия са намерени в Южна България, останалите в Северна. Най-ранна и със сигурна стратиграфска позиция е брадвата от VI строителен хоризонт на Тел Юнаците²³. Тази брадва се свързва от авторите на проучването с откритите подобни типове в съкровището от Hajdúsámson²⁴, където те се датират като другите съкровища от Централна Европа между XVI и XIV в. пр. Хр. като това е аргумент на авторите в полза на СБЕ датировка на хоризонта. От Полиохни “син” произхожда един калъп за подобни(?) брадви, а идентична брадва е открита в Полиохни “червен”. В Румъния този тип брадви могат да се намерят аналогия в тип Пътулеле²⁵.

В класификацията на брадвите от Румъния А. Вулпе отнася брадвите от тип 1, 2 и 3 към тип Веселиново и ги разделя на два варианта²⁶. Разпространени са в Мунтения, Добруджа и Тракия в ареала от Железни врата до Епир. Брадвите от тип 1 и 2 попадат по тази класификация към Веселиново I, а тези от 3 тип към Веселиново II. Вариант 1 (=Веселиново I) от Кривац, Черна Вода и Веселиново Вулпе счита за по-ранен, докато тези от вариант 2 (=Веселиново II) за по-късни. Той разглежда брадвите от вторият вариант като по-нататъшно развитие на първия, към който причислява и други известни типове (Baniabic, Corbasca, Fajsz, Veselinovo). Тези типове отнася към началото на Румънската СБЕ. Х. Парцингер споделя в общи линии тази хронология, като отнася брадвите от тип Веселиново I към хронологически хори-

зонт 13, който той поставя на прехода на раннохеладски 2/3 и синхронизира с Троя Пг/III, Ситагри Vв, Езеро V-I, Юнаците V-VI, за Централните Балкани Вучедол –Виноград V-VIII, Глина III²⁷. Брадвата от Полиохни “червен” той счита, че попада между двата варианта, и се отнася към 13 хронологически хоризонт²⁸. Маран разглежда брадвите от тип Пътулеле (Тебен) и Полиохни “червен” като ги датира в прехода от РБЕ 2 към РБЕ 3²⁹.

Приведените по-горе примери показват определено сходство в хронологическата позиция на брадвите в посочените по-горе региони. Някои автори определят тези находки като свързващи културно и хронологически югоизтока на Централна Европа с Егейския свят³⁰. И трите типа са разпространени в средата на III хилядолетие пр. Хр. и продължават да са в употреба до края на РБЕ 3. Това съвпада с металургичния бум в Егея и развитието на местните металообработващи центрове³¹. Тип 3 вероятно не загубва своето значение при този тип изделия през СБЕ и КБЕ.

За изясняване на характера на находката от колекцията от НИМ трябва да обърнем внимание на още два предмета: една плоска брадва (Кат. № 6, Обр. 2. 2) и една каменна брадва с дупка (Кат. № 7, Обр. 2. 3). Тези находки нямат особена датировъчна стойност, защото се срещат в много широк хронологически диапазон. Плоската брадва принадлежи на тип Т 18 по Черных³². Тези плоски брадви са известни от халколита, но се срещат през РБЕ. Каменната брадва е от тип клиновидни “брадви-чукове” със силно удебеляване от двете страни на дупката. Някои автори считат, че те повтарят метални образци³³. Спада към тип 8 по Брюсов (Зимица и според авторите този тип е възникнал преди началото на експанзията на културата на бойните брадви³⁴. В Тел Езеро е една от най-рано появилите се типове, още от XIII

хоризонт (типове 8 и 12)³⁵ Тези брадви са известни от Михалич, Веселиново и Девешката пещера³⁶. Разпространени са през РБЕ в Полиохни, Анатолия, Македония³⁷.

Обстоятелствата на намиране не ни позволяват да бъдем категорични по отношение на единството на находката. Тук трябва да отбележим, че върху нито един от предметите няма следи от употреба. Трасологичните характеристики са в полза на общото местонамиране за брадвите (Кат. № 1-5). Находката с известна условност може да се причисли към т. н. съкровищни находки или към третият тип по определението на К. Браниган “съкровища от медни или бронзови инструменти и оръжия”, които както изглежда също представят “натрупване на богатство” наред със съкровищата от накити и метални съдове³⁸. Най-вероятната хронологическа рамка за находката е края на РБЕ 2 – РБЕ 3. Това време съвпада с общия подем на металургията в Югоизточна Европа, както и с обособяването на местни металургични центрове. За Тракия такива центрове със сигурност са свързани с металообработката в Тел Езеро, Нова Загора, Караново, Дядово, Юнаците и др., за което свидетелстват намерените там калъпи за метални изделия. Количеството на метални находки не позволява за сега да бъде локализиран такъв голям металообработващ център от типа на Троя, Полиохни или Крит от това време.

КАТАЛОГ

1. Бронзова брадва с отвор за дръжка с издължени остри части, заострен край със слабо извита долна част и силно скосяване на краищата на отвора. Размери: дължина – 18, 7 см, максимална ширина на острието – 5, 9 см, НИМ, Инв. № 37034 (Обр. 1. 1)

2. Бронзова брадва с отвор за дръжка с издължени остри части, заострен край със слабо извита долна част, характерна

извивка в горната част и силно скосяване на краищата на отвора. Размери: дължина – 20, 7 см, максимална ширина на острието – 5, 2 см, НИМ, Инв. № 37035 (Обр. 1. 2).

3. Бронзова брадва с отвор за дръжка с издължени остри части, заострен и леко разширен край със слабо извита долна част и силно скосяване на краищата на отвора. Вторично обработена и заоблена пета. Размери: дължина – 17, 5 см, максимална ширина на острието – 6, 4 см, НИМ, Инв. № 37036 (Обр. 1. 3).

4. Бронзова брадва с отвор за дръжка с издължени остри части, заострен край и леко разширен със слабо извита долна част и силно скосяване на краищата на отвора. Петата на отвора удължена и четириъгълно оформена. Размери: дължина – 21 см, максимална ширина на острието – 6, 1 см, НИМ, Инв. № 37033 (Обр. 1. 4).

5. Бронзова брадва с отвор за дръжка с издължени остри части, заострен край със слабо извита долна част и характерна извивка “гърбица” в горната част на острия част. Силно скосяване на краищата на отвора. Петата на отвора удължена и триъгълно оформена. Размери: дължина – 19, 5 см, максимална ширина на острието – 6, 5 см, НИМ, Инв. № 37032 (Обр. 2. 1).

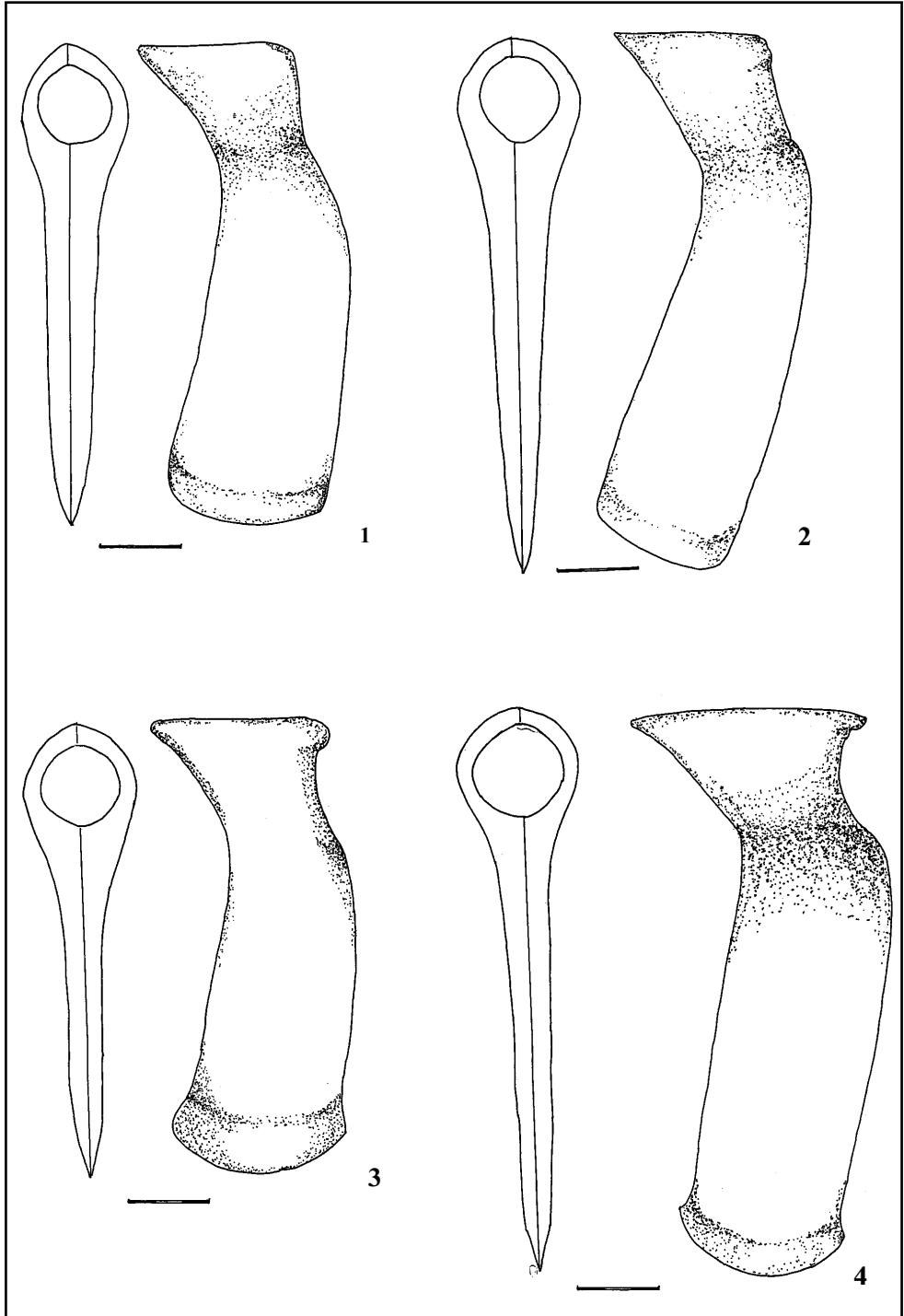
6. Бронзова плоска брадва със заострен и разширен край. Размери: дължина – 17, 5 см, максимална ширина на острието – 5, 7 см, НИМ, Инв. № 37031 (Обр. 2. 2).

7. Каменна клиновидна брадва – чук с изразени удебеления от двете страни на дупката, разширен и заострен край. Размери: дължина – 17, 5 см, максимална ширина на острието – 12, 7 см, НИМ, Инв. № 37030 (Обр. 2. 3).

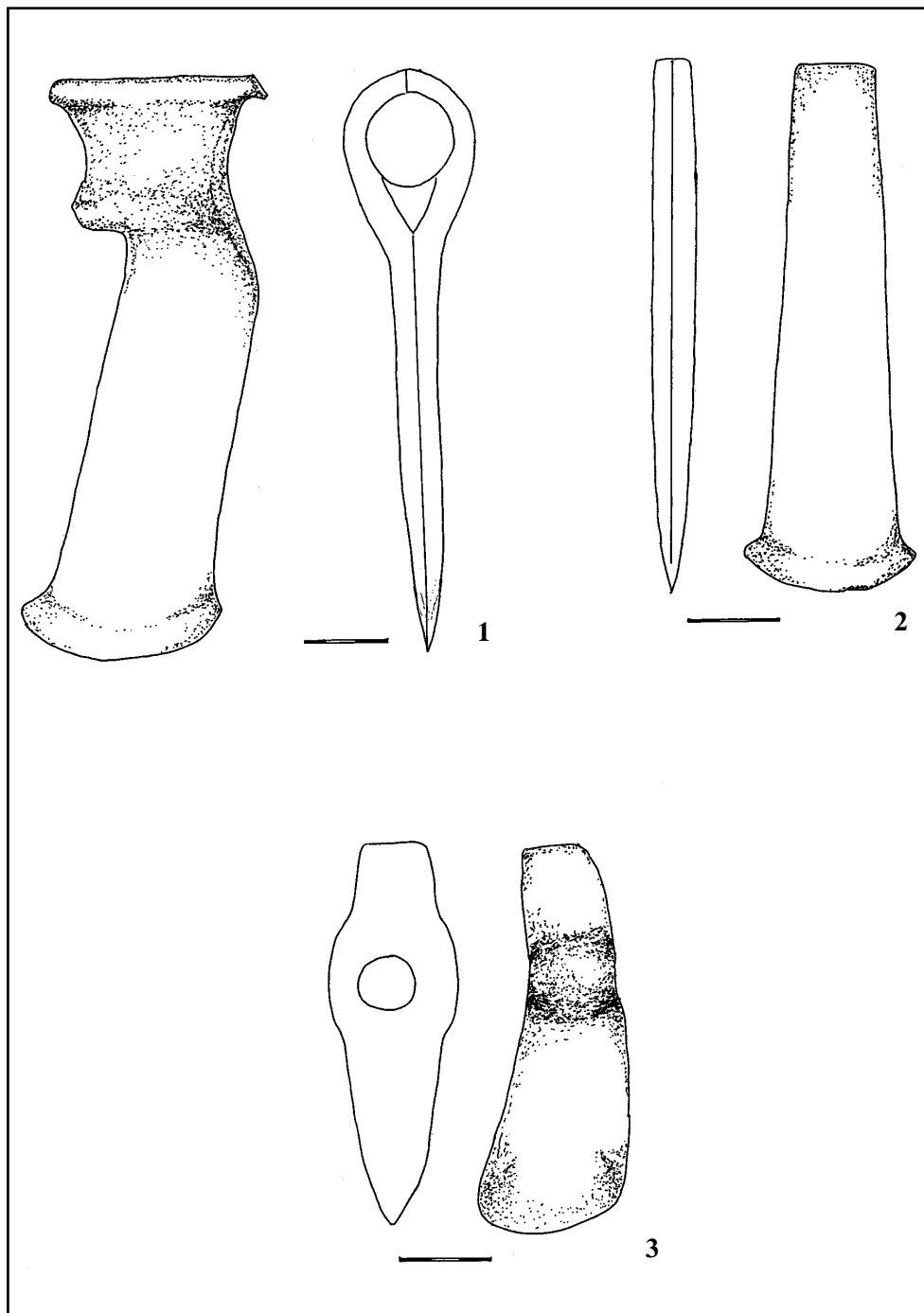
БЕЛЕЖКИ

1. H. Parzinger, Studien zur Chronologie und Kulturgeschichte der Jungstein-, Kupfer- und Frühbronzezeit zwischen Karpaten und Mittlerem Taurus. Teil. I. -II Mainz am Rhein, 1993, 350, Taf. 208, 5-15
2. В текста са използвани следните съкращения: РБЕ, СБЕ, КБЕ-ранна, средна, късна бронзова епоха; строителните хоризонти са означени с римски цифри, а фазите на културата и на керамиката с арабски.
3. Р. Катинчаров, В. Мацанова, Разкопки на селищната могила при с. Юнаците, Пазарджишко. В: Николов В. (ред.) Праисторически находки и изследвания в памет на проф Г. Георгиев. София, 1993, 156-159, Обр. 18
4. S., Hiller, V. Nikolov, Tell Karanovo 2000-2001, Vorbericht über die 17. und 18. Kampagne der Österreichisch-Bulgarischen Ausgrabungen am Tell Karanovo. Salzburg. 2002, 24-25, Abb. 22a.
5. Г. Георгиев, Н. Я Мерперт, Р. Катинчаров, Д. Димитров, Езеро. Раннобронзовото селище, София, 1979, 174-176, Обр. 109 л-н
6. Р. Катинчаров, Основные результаты разкопок первобытного поселения в г. Нова Загора (Южная Болгария) в 1968 и 1970гг., СА, 1972, 1, 245.
7. В. Миков, Селищна могила от бронзовата епоха до с. Веселиново, ИБАИ, 13, 1939, 203-204, Обр. 239.
8. Д. Аладжов, П. Георгиев и др., – Констанция 77 предварителен отчет, ИНИМ 3, 1981, 265-279, Табл. VII. 3.
9. Такива мнения вече са изказвани в литературата от Р. Катинчаров, който ги поставя в СБЕ Вж. Катинчаров, Мацанова, Цит съч. ..., 156-159; Катинчаров 1972, Основные результаты разкопок первобытного поселения в г. Нова Загора...245.
10. Е. Черных, Горное дело и металлургия в Древнейшей Болгарии, БАН, София, 1978, 143-147.
11. Черных, Цит съч., 150.
12. Черных, Цит съч., 136.
13. Георгиев и др. Езеро.... 174-176, Обр. 109 л-н.
14. Катинчаров, Основные результаты...244-245.
15. Черных, Цит съч., 139.
16. Черных, Цит съч., 244-245, Обр. 67а, 2., 3, 5.
17. Hiller, Nikolov, 2002, Op. Cit. 24, Abb. 21, 22a
18. В. Миков, Цит съч., 203-204, Обр. 239
19. К. Лещаков, Изследвания върху бронзовата епоха в Тракия I. Сравнителна стратиграфия на селищните могили от ранната бронзова епоха в Югоизточна България. ГСУ– ИФ, Т. 84-85, 1992 (1997).
20. В. Николов, Проучвания върху неолитната керамика в Тракия. Керамичните комплекси Караново II-III, III и III-IV в контекста на Северозападна Анатолия и Югоизточна Европа. София, 1998., 46.
21. Д. Аладжов, П. Георгиев и др., Цит съч. 297, Т. VII-3.
22. Черных, Цит съч., 150-154.
23. Катинчаров, Мацанова, Цит съч. ..., 156-159
24. A. Mozolics, Bronzefunde des Karpatenbeckens, Akademiai Kiado, Budapest, 1967, 216-217, Taf. 10, 2-5.
25. A. Vulpe, Die Äxte und Beile in in Rumanien I, PBF IX. 2, München, 1970, I, 32ff. 37ff.
26. A. Vulpe, Die Äxte...27ff. – 37ff
27. H. Parzinger, Op. cit, 271, 350-351.
28. H. Parzinger, Op. cit, 271, 350-351, Т. 208, 15

29. J. Maran, Die Schaftlochaxt aus dem Depotfund von Theben, (Mittelgriechenland) und ihre Stellung im Rahmen der bronzezeitlichen Äxte Südosteuropas. *Arh. Korrb.* 19, 1989, 129ff. Abb. 1. 2. 7.; J. Maran, Kulturwandel auf dem griechischen Festland und den Kykladen im späten III Jahrtausend v. Chr. Teil I, 268-170, Taf. 52. 1-4
30. F. Gogaltan, Bronzul Timpuriu și mijlociu în Bamatul Românesc și pe cursul inferior al mureșului. *Cronologia și Descoperirile de metal*, Biblioteca Historica et Archaeologica Banatica, XXIII, Timișoara, 1999, 381, Fig. 15. 1-4
31. K. Branigan, *Aegean Metalwork*, 1974, 205-208, 223.
32. Черных, Цит съч., 111
33. Б. Николов, *Заминец*, 1975, 9
34. А. Брюсов, М. Зимина. Каменные сверленные топоры на территории Европейской части СССР, САИ, В 4, 4, Москва, 1966, 27, Табл. 21/1, 3, 4
35. Георгиев и др. *Езеро...*, 164, Табл. 22.
36. В. Миков, *Предисторическото селище до с. Михалич, Свиленградско*, Р. П., 1948, 7-25, Обр. 3;
В. Миков, *Селищна могила от бронзовата епоха до с. Веселиново*, ИБАИ, 13, 1939, Обр. 236а.; В. Миков, *Джамбазов, Деветашката пещера*, София, 1960, 102, Обр. 76.
37. Heurtley, *Prehistoric Macedonia*, Cambridge, 1939, fig 64 d-e; L. Bernabo-Brea, *Poliichni. Citta preistorica nell'isola di Lemnos I-II*, Rome 1964; T. CLXXXII, CLXXXIII, 2, 5.
38. K. Branigan, *Op. cit.*, 143.

Обр. 1. Бравди с отвор за дръжка от колекцията на НИМ.

Обр. 2. Бравда с отвор за дръжка, плоска бравда и каменна бравда от колекцията на НИМ

NEW FACTS ABOUT THE BRONZE AXES WITH AN OPENING FOR A HELVE
FROM THE EARLY BRONZE AGE

Morena Stefanova

(Summary)

The bronze axes with an opening for a helve are monuments, which are considered typical for the metalwork during the Bronze Age. They were widespread from the Karpaty basin till Epyrus. The mold casts and such products that have been found in the stratums Junacite tell near Pazardzik, Karanovo tell near Nova Zagora, Ezero tell near Nova Zagora, Nova Zagora tell, Veselinovo tell near Yambol and the village Konstancia near Simeonovgrad are defined by the Early Bronze Age (EBA) and put many questions: about the chronology of these products; how far could they mark a stage of the EBA; about their connection with other metalwork centers; about their daily use and preserving. The analysis of the axes from the find (catalogue № 1-7), which is from 1996 part of the collection of the National Historical Museum (catalogue № 1 – 5; exponent 1.1 – 4; exponent 2.1), shows that the three types have been widespread from the III millennium BC till the end of the EBA 3. These find can be seen as the cultural and chronological connection of southeast Central Europe and the Aegean world. This find belongs to the so called “treasures finds” or to K. Branigan’s definition “treasures from tolls and weapons made out of copper and bronze”, which seems are also some kind of “treasure accumulation” along with adornments and metal utensils. The possible chronological frame of this find is the end of EBA 2 – EBA 3. This is the time of general metallurgy progress and the separation of local metallurgical centers in southeast Europe. In Thrace such centers are connected with the metalwork in Ezero tell, Nova Zagora, Karanovo, Djadovo, and Junacite a. o., where mold casts for metal products were found.